

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

*Матеріали Четвертої
Всеукраїнської наукової конференції,
м. Київ – Дубаї (ОАЕ), 28 лютого – 5 березня 2012 р.*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

К65

Концептуальні засади формування менеджменту в Україні:
Матеріали Четвертої Всеукр. наук. конф., м. Київ – Дубаї (ОАЕ),
28 лют. – 5 берез. 2012 р. / МАУП; уклад. О. В. Баєва, Н. І. Новальська,
Л. В. Старих. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013. — 292 с.

До збірника увійшли доповіді пленарних та секційних засідань, в яких розглядалися питання управління стратегічним зростанням конкурентоспроможності підприємств, сучасних аспектів управління персоналом, управління освітою та методики викладання у вищій школі, концепцій розвитку управління бізнесом, проблем та перспектив розвитку менеджменту в галузі охорони здоров’я.

Для науковців, освітян, менеджерів різних рівнів управління, а також усіх, хто цікавиться проблемами менеджменту та розвитком управлінської думки в Україні.

ББК 65.9(4УКР)290-2я43

© Міжрегіональна Академія управління
персоналом (МАУП), 2013

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

М. О. Левченко, М. С. Дученко Методика оцінки потенціалу розвитку туризму в регіоні	184	І. В. Гуріна Сучасний стан та перспективи роз- витку фармацевтичного ринку України.....	226
В. В. Баєв Менеджмент якості підприємств туристичної індустрії	187	Л. С. Головкова Системне управління корпорацією в контексті розвитку регіону	231
М. О. Левченко, В. М. Левченко Ефективність управління бізнес-процесами торговельного під- приємства	191	О. В. Баєва Біологічна природа керівництва та лідерства	236
Н. М. Левандовська Аналіз впливу факторів на основні економічні показники роботи підпри- ємства.....	195	В. М. Порожня Управління знаннями — потенціал інтелектуального капіталу в забезпеченні конкурентоспромож- ності підприємств галузі.....	240
О. М. Січкач Аналіз економічного потенціалу під- приємства по виробництву товарів народного споживання	198	А. О. Фісун Інноваційний менеджмент: перспектива інтенсивного розвитку економіки України.....	244
В. І. Гриценко Формування системи ефективного корпоративного управління в Україні	201	Т. В. Самойленко Реформи вищого образования в Украине: опыт и проблемы	249
Н. В. Недашковська Аналіз фармацевтичного ринку України в аспекті асортименту антиретровірусних препаратів ..	206	А. О. Білоус Соціально-психологічні виміри аналізу громадської активності та громадського лідерства	253
І. А. Корінчевська Принципи формування перспектив- ної моделі розвитку служби охорони здоров'я матері та дитини	211	К. В. Павлов Особенности управления экономикой в условиях воспроизводственных диспропорций	259
О. В. Баєва Підготовка керівних кадрів у сфері охорони здоров'я: міжнарод- ний досвід	215	И. И. Климкова Евроинтеграция в высшем образо- вании: о некоторых практических аспектах внедрения.....	263
Л. В. Старих Підготовка фахівців з маркетингу медицини та фармації відповідно до вимог освітньо-професійної програми	222	С. О. Прокоф'єва Розвиток компетенцій як основний об'єкт стратегічного управління персоналом	267

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ АНАЛІЗУ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ТА ГРОМАДСЬКОГО ЛІДЕРСТВА

Проблема вивчення соціально-психологічних детермінант громадської активності та громадського лідерства належить до групи найбільш перспективних і значущих досліджень сучасної соціальної психології. Справді, якщо раніше громадська активність у цілому (і громадське лідерство як один із проявів громадської активності) досліджувались здебільшого у соціокультурному та політологічному вимірах, то нині цей підхід було трансформовано за рахунок застосування щодо зазначених феноменів ще й соціально-психологічного інструментарію. Усе це дало підстави принципово по-новому не тільки подивитись на громадське лідерство та громадську активність, а й запропонувати нові теоретико-методологічні підходи до наукового вивчення зазначених явищ.

Таким чином, ставлячи на меті комплексний аналіз соціально-психологічних вимірів дослідження громадської активності та громадського лідерства, ми маємо вирішити такі конкретні завдання: а) визначити методологічні основи соціально-психологічного аналізу громадської активності та громадського лідерства; б) охарактеризувати основні со-

ціально-психологічні фактори, що впливають на формування громадського лідерства та громадської активності; в) на основі критичного вивчення існуючих теоретико-методологічних підходів обґрунтувати соціально-психологічну модель дослідження громадської активності та громадського лідерства.

З погляду сучасної соціальної психології, громадська активність може бути охарактеризована як цілеспрямована діяльність, що має власні цілі та передбачає певний результат. Мета громадської активності, у глобальному розумінні, визначається бажанням досягти високого рівня розвитку громадського суспільства, а отже високого рівня життя спільноти та кожного окремого громадянина. Якщо розглядати громадську активність як прояв спільної активності громадян, тоді реалізація цієї мети можлива за умов досягнення певних суспільних цілей, таких як: досягнення рівноваги між громадянським суспільством та державою; досягнення порозуміння між владою та громадою; здійснення впливу на вироблення та прийняття суспільно важливих рішень; реалізація прав та свобод громадян; ство-

рення сприятливих умов задля становлення та розвитку особистості. У цьому контексті правомірно стверджувати, що суспільна громадська активність побудована на активності кожного окремого індивіда як представника громади. У реальності будь-яка індивідуальна активність взаємозв'язана з активністю суспільства, будь-який індивід — з іншими людьми. Індивідуальну активність можна розглядати як момент, складову активності суспільства. Поза суспільних зв'язків та відносин індивідуальна активність просто не може існувати. Отже, рівень розвитку індивідуальної громадської активності обумовлює рівень розвитку суспільної громадянської активності, тобто є чинником її становлення та функціонування. Індивідуальна громадянська активність також має свої цілі та завдання. З одного боку, вони є суто індивідуальними, особистісними, з другого боку, вони доволі схожі між собою.

Таким чином, можна констатувати, що для індивідуальної та суспільної громадської активності визначальним є вдосконалення життя людини та громади на різних рівнях розвитку соціальної системи. Індивідуальна громадська активність є запорукою суспільної громадської активності, яка, у свою чергу, є головним чинником формування та розвитку демократичного громадянського суспільства. Виходячи з цього, слід зазначити, що суб'єктом громадської активності може виступати як окремих індивід, який успішно пройшов процес соціалізації та виконує певну соціальну роль (у тому числі і роль громадського лідера),

так і громадська спільнота в цілому. Об'єктом громадської активності виступає система суспільних, суспільно-владних відносин в усіх її формах прояву у різноманітних сферах життєдіяльності особистості в суспільстві.

Відносини між суб'єктом і об'єктом громадської активності визначаються низкою потреб та інтересів. Потреба у здійсненні громадської активності як суспільно важливої діяльності може розглядатися за допомогою генетичної трактовки соціальної мотивації. Тобто існування певної потреби, яку можна задовольнити за допомогою громадської поведінки, ще не є свідомством того, що особистістю чи громадою буде здійснена реальна громадська дія. Іншими словами, потреба як передумова громадської активності ще не є чинником, який приведе до цієї активності. Громадська активність пов'язана із задоволенням потреб, які вимагають усвідомлення особистісної відповідальності, особистісного обов'язку громадянина. Відповідальність та обов'язок дуже часто сприймаються особистістю як небажані, тому, в разі виникнення таких потреб, пересічні громадяни не завжди приймають рішення про їх задоволення. Прикладом цьому може служити проблема організації та розвитку системи локального самоврядування в країнах Східної Європи. Один з найавторитетніших дослідників громадянського суспільства Р. Патнам вважає, що перший крок на шляху до формування активного громадянського суспільства проходить через організацію локального самоврядування. Однак

цей процес доволі складний та неоднозначний, він залежить від ідеологічних, політичних, соціальних, психологічних причин, а також від специфіки культурно-історичного досвіду країни.

В Україні цей процес стартував значно пізніше, коли був прийнятий закон про місцеве самоврядування. Здавалося б, потреба громадян у поліпшенні комунального обслуговування, у становленні добробуту, в упорядкованості системи роботи комунальних підприємств доволі велика. Але коли йдеться про можливість реалізувати цю потребу, задовольнити її за допомогою громадської участі, то представники соціуму, пересічні громадяни доволі часто відмовляються від такої нагоди (зокрема, про це засвідчує досвід України). Якщо проаналізувати цю ситуацію, можна припустити, що відмова громадян від реалізації програм місцевого самоврядування може бути спричинена: по-перше, відсутністю потреби у громадському самоврядуванні; по-друге, негативною настановою щодо предмета потреби, по-третє, у разі існування потреби та позитивної настанови, відсутністю готовності громадян до реалізації ідеї місцевого самоврядування. Відсутність готовності громадян до прояву громадської ініціативи щодо реалізації реформ житлово-комунального сектору зумовлена кількома причинами, серед яких: недостатність знань про сутність упроваджуваних реформ, відсутність умінь та навичок громадської участі в процесах керування цією системою, негативним соціальним досвідом радянської псевдоколективізації, небажанням брати на

себе відповідальність, негативним емоційним ставленням до самої ідеї співпраці громади та владних інститутів, а також низкою особистісних рис характеру українських громадян.

Позитивне ставлення до громадянської активності і наявність відповідної настанови є тими чинниками, які визначають і спрямовують поведінку громадянина, тобто мотивують його. Прихильники біхевіористської теорії мотивації вважають, що основою активності індивіда є потреба організму, яка викликана відхиленням фізіологічних параметрів від оптимального рівня. Ця потреба, у свою чергу, створює спонуку, що приводить організм у стан активності. Якщо йдеться про природжені форми поведінки, такі як рефлекси, то тоді все зрозуміло: ми моргаємо, якщо в око потрапило чужорідне тіло, відсмикуємо руку від гарячого тощо. Це відбувається відносно незалежно від нашого життєвого досвіду, знань, навичок. Коли справа доходить до ситуації, у якій рефлекс торне реагування є недостатнім для задоволення потреби, що виникла, тоді для активізації організму необхідне навчання.

Цікаво те, що сучасна, швидше пасивна, ніж активна поведінка громадян України заснована на соціально-історичному досвіді минулих років, коли спроби українців бути соціально і політично активними закінчувалися невдачею [2]. Негативний досвід прояву громадської участі навчив українців жити за принципом, суть якого дуже точно розкривається у вислові “моя хата з краю”. Тут також можна провести паралель із законом ефекту

Е. Торндайка. Цей закон свідчить про те, що форма поведінки, яка не приносить позитивних результатів, або та, що призводить до шкідливих наслідків, більше повторюватися не буде, тоді як поведінка, що знімає напругу та задовольняє певну потребу, використовуватиметься індивідом і надалі. Суворі форма закону ефекту свідчить: підкріплення не тільки збільшує частоту або вірогідність реакції, а й слугує необхідною умовою для її виникнення. Таким чином, можна провести ще одну паралель з теорією біхевіоризму, яка свідчить, що специфіка поведінки визначається не самою потребою, але й особливостями середовища, і підкріпленням.

За рамки рефлексу у своїх дослідженнях вийшов П. Анохін [3]. Замість схеми “стимул–реакція” він пропонував розглянути поведінку з позиції ФУС (теорія функціональних систем). Наявність пускового сигналу не завжди є достатньою для виникнення адекватної поведінки. Вона виникає за таких умов: а) після навчання, тобто за наявності відповідного матеріалу пам’яті; б) за наявності відповідної мотивації; в) у відповідній обстановці. Лише за наявністю цих складових відбувається ухвалення рішення про те, що, як і коли зробити, щоб отримати корисний результат.

Значно далі у своїх дослідженнях просунувся Курт Левін, який визначав залежність поведінки від двох змінних: особи й оточення. Він задав певний підхід до дослідження проблеми мотивації людини, де звернув увагу на обов’язкову взаємодію особи й оточення. Його розгляд пробле-

ми свідчить, що і те, й інше мають вплив на поведінку особистості, проте цей вплив не завжди однаковий за ступенем дії. Навпаки, можна спостерігати, що інколи дії конкретної людини в основному визначаються ситуацією, полем. Таку поведінку К. Левін називав польовою. У протилежному випадку людина діє під впливом власних потреб, долає сили поля. Цю поведінку можна назвати вольовою [4]. Якщо адаптувати ці положення теорії К. Левіна щодо дослідження проблеми громадської активності, то поведінку населення України швидше можна визначити як польову, ніж вольову. Сучасний українець діє, виходячи з ситуації. Йому ліпше й зручніше пристосуватися до умов дійсності, що склалася, ніж докладати зусилля і міняти цю дійсність, тим паче, що ступінь досяжності мети невідомий. Такий вибір українця приваблює з огляду економії сил, засобів і часу. Проте, як індивід ухвалює рішення щодо вибору форми своєї поведінки? Представники когнітивної теорії мотивації вважають, що поведінка індивіда ініціюється і керується системою уявлень людини про світ, його знаннями, когнітивною репрезентацією реальної ситуації, її причин і наслідків. Натомість “теорія перспективи”, як альтернатива “теорії очікуваної корисності” Д. Канемана і А. Тверські, замінює поняття “вигоди” поняттям “цінності”, де цінність визначається поняттям придбань і втрат, причому цінність втрат буде набагато вищою ніж цінність придбань [5].

Таким чином, якщо поєднати усі відомості про громадську актив-

ність особистості, ми можемо констатувати, що вона обумовлюється безліччю чинників різного характеру. Розгляд її як діяльність дає нам можливість дослідити механізми громадської поведінки особистості за допомогою категорії психологічної готовності — стану, який є передумовою будь-якої активності особистості.

Щоб дослідити готовність до громадської активності, а також готовність взяти на себе функції громадського лідера, можна запропонувати модель, яку складають: а) мотиваційний компонент (це позитивне ставлення до певної конкретної форми соціальної діяльності); б) когнітивний компонент (знання про сутність, зміст, спрямованість та цілі громадянської діяльності, навички громадської взаємодії, громадської участі); в) емоційно-вольовий компонент (відчуття відповідальності, прояви емпатії, довіри у взаєминах, впевненість у досягненні успіху); г) ціннісний компонент (цінність незалежності, свободи, волі, активного та продуктивного життя, добробуту інших, цінність відповідальності, чесності у думках та вчинках); д) необхідні для здійснення громадської активності риси характеру (відповідальність, активність, самостійність тощо).

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки. По-перше, дослідження готовності у психологічній науці відбувається в рамках двох феноменів — феномену активності та феномену діяльності. У рамках першого готовність визначається на нейрофізіологічному,

психічному рівнях, у рамках другого — на психічному та психологічному рівнях. Психічний та психологічний рівні готовності загалом характеризують готовність до соціальних форм активності особистості, тобто до діяльності, у тому числі й діяльності як громадського лідера. По-друге, психологічні чинники готовності до громадської активності та громадського лідерства можуть бути визначені як фактори, що формуються під впливом зовнішнього середовища та внутрішніх психологічних властивостей індивідів. У цьому аспекті соціальне середовище є відображенням історичного, соціально-політичного, культурного життя спільноти, вона акумулює у собі досвід багатьох поколінь, є вмістилищем соціокультурних традицій, норм, правил поведінки. За концепцією соціального капіталу, громадська активність особистості і спільноти залежить від традиційних форм суспільного існування та життєдіяльності: на тій території, де історично склалася традиція соціальної небайдужості, взаємодопомоги, громадської участі, готовність особистості та спільноти до громадської активності буде вище, ніж там, де цієї традиції не було, чи вона не була достатньо розвинена. По-третє, зазначені нами компоненти структури психологічної готовності є внутрішніми передумовами реалізації громадської активності, а також громадського лідерства, та загалом визначають внутрішню мобілізацію особистості щодо здійснення активної громадської поведінки. У ситуації наявності зовнішніх умов задля здійснення громадської активності,

саме внутрішні умови є ініціаторами та регуляторами її реалізації у реальності. Якщо згадати загальні положення концепції соціального капіталу, можна зазначити, що внутрішні умови активізації суб'єкта-носія громадської активності, реалізовані у зовнішньому середовищі, сприяють формуванню та накопиченню соціального капіталу, який, у свою чергу, обумовлює становлення та розвиток активної громади. Тобто, якщо об'єднати соціальні та психологічні концепції громадської активності та громадського лідерства, можна дійти висновку про правомірність тверджень щодо існування зовнішніх та внутрішніх умов, які сприяють активізації населення, появі громадських лідерів.

Література

1. *Пенькова О. І.* Конативний компонент громадянської свідомості та самосвідомості // Психол. закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2-х т. / За заг. ред. М. Й. Боришевського. — К.: Вид-во "Дніпро", 2001. — Т. 2. — С. 210–211.
2. *Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні.* — Л.: Червона Калина, 2002. — С. 22.
3. *Анохин П. К.* Избранные труды: Философские аспекты теории функциональных систем. — М.: Наука, 1979.
4. *Левин К.* Теория поля в социальных науках. — М.: Весь мир, 2000. — С. 34–36.
5. *Паулс С.* Психология оценки и принятия решений. — М.: Информ.-издат. дом "Филинь", 1998. — С. 110–114.